Јорданчо Секуловски

Arnaud Tomès,
Le sujet,
Editions Ellipses, Paris, 2005.

Одново и одново ја навестуваме неговата смрт, но тој сепак воскреснува. „Субјектот“ е опсесија на философијата. Оттаму, се поставува прашањето дали сме подготвени да ја надминеме категоријата субјект? Прашање на кое авторот на оваа книга, Арно Томе се обидува да даде одговор, правејќи еден историски преглед на темата субјект, неговото формирање во рамките на философијата и историски преглед на главните протагонисти кои го овозможуваат неговото конституирање. Тргнувајќи од Џон Лок (John Locke), преку Рене Декарт (Rene Descartes) сè до современите анализи на поимот субјект.

Една од првите употреби на поимот субјект авторот ја лоцира во делото на Џон Лок „Есеј за човековиот разум“.[1] Станува збор за дваесет и седмото поглавје од оваа книга, поглавје во кое Лок зборува за идентитетот и за различноста.[2] Иако зборот *субјект* не е директно употребен, веројатно тематски, поимот *субјект* се употребува за првпат во своето современо значење. Интересно е, меѓутоа, што наместо *субјект* се употребува зборот *себност*, *сопство* (од англиското *self*), збор кој воедно е синоним на зборот *субјект*. Етимологијата на зборот субјект доаѓа од латински *sub-jectus* што значи она што е потставено, потчинето или подредено во однос на нешто

Jordanço Sekulovski

Arnaud Tomès,
Le sujet,
Editions Ellipses, Paris, 2005.

Përsëri dhe përsëri e paralajmërojnë vdekjen e tij, por ai megjithatë, ringjallet. “Subjekti” është opsesion i filozofisë. Së këndejmi, shtrohet pyetja se a jemi të përgatitur ta tejkalojmë kategorinë subjekt? Kjo është pyetja në të cilin autori i këtij libri, Arno Tome orvatet të gjejë përgjigje, duke bërë një pasqyrë historike të temës Subjekt, të formimit të tij në kuadër të filozofisë dhe një pasqyrë historike të protagonistëve kryesorë me të cilët mundësohet konstituimi i tillë.

Duke u nisur nga Xhon Loku (John Locke), përmes Rene Dekartit (Rene Descartes) deri te analizat bashkëkohore të kuptimit subjekt. Njërin nga përdorimet e para të kuptimit subjekt autori e vendos në veprën e Xhon Lokut “Ese mbi arsyen njerëzore”[1]. Bëhet fjalë për kapitullin 27 të këtij, kapitull në të cilin Xhon Loku flet për identitetin dhe dallueshmërinë.[2] Edhe pse fjala subjekt nuk është përdorur drejtpërsëdrejti, me gjasë tematike, kuptimi *subjekt* përdoret për herë të parë në domethënien e tij bashkëkohore. Është interesante, ndërkaq, se në vend të *subjekt* përdoret fjala *vetësi*, (*self*), fjalë e cila njëherësh është sinonim i fjalës *subjekt*. Etimologjia e fjalës subjekt vjen nga latinishtja *sub-jectus* që do të thotë ajo që

друго. Ова е само едно од повеќето значења на зборот *субјект* кое својата употреба ја наоѓа во смисла на политички субјект. *Субјект* пред сè реферира на некава себност, односно на некој што за себе може да рече *јас*. Во граматичка смисла, субјект е некој што постои во прво лице еднина. Исто така, воопштено, тоа е она за што станува збор во материјата која се обработува. Понатаму, субјект е она на коешто можеме да му припишеме атрибути, квалитети или, во поширока смисла, предикати. Она што авторот го интересира е философскиот пристап кон поимот *субјект*, односно кон индивидуа која поседува свест и способност да размислува, оттаму, којашто е способна да се претстави самата себе со помош на размислувањето за самата себе. Значи, првата дефиниција на субјект е некој или нешто којшто за себе може да рече „јас" и кој е способен да се претстави самиот себе. Субјект претставува некаков ентитет кој е идентичен на самиот себе и покрај многуте можни трансформации и модификации кои може да му се случат. Значи субјект е некој којшто поседува определен идентитет кој има унитарен карактер во одредена просторно-временска рамка. Без да се постулира постојаност (перманентност) во актите и идентитетот на индивидуата не е возможна каква и да е рамка на одговорност, оттаму ниту можност за некаков организиран правно-политички систем. Така, и моралот е втемелен во верувањето на постојаност и унитарност на идентитетот на индивидуите кои му се потчинети.

Оттука, се поставува прашањето што е она што овозможува континуитет и што е она што ја конституира основата на таа постојаност? Накратко, што е она што од нас прави субјекти?

Традиционалниот одговор секако е свеста за самите себе. Затоа што поседувам свест, можам да се претставам самиот себе иако изгледа дека се менувам во

është shtruar, nënshtruar ose e nënrenditur në raport me diçka tjetër. Ky është njëri nga kuptimet e shumta të fjalës *subjekt* i cili përdorimin e tij e gjen te subjekti politik. *Subjekti* para së gjithash referon një farë vetësie, përkatësisht dikë i cili për vete mund të thotë *unë*. Në kuptimin gramatik, subjekt është dikush që ekziston në veten e parë njëjës. Gjithashtu, përgjithësisht, ai është diçka për të cilën bëhet fjalë në materie që përpunohet. Më tej, subjekt është ai të cilit mund ti japin atribute, cilësi ose në kuptimin më të gjerë, predikate. Ajo që autorin e intereson është qasja filozofike e kuptimit *subjekt*, respektivisht kah individi i cili posedon vetëdije dhe aftësi që të gjykojë, së këndejmi, që është i aftë ta paraqesë vetveten përmes mendimit për vetveten. Domethënë, definicioni i parë i subjektit është dikush ose diçka i cili mund të thotë për veten "unë" dhe i cili është i aftë ta paraqesë vetveten. Subjekti paraqet një farë entiteti i cili është identik me vetveten dhe krahas shumë transformimeve e modifikimeve të mundshme të cilat mund t'i ndodhin. Domethënë subjekt është dikush i cili ka njëfarë identiteti të caktuar, i cili ka karakter unitar në një kornizë të caktuar hapësinore-kohore. Pa u bërë fjalë për permanencë në aktet e identitetit të individit nuk është e mundshme kurrfarë kornize e përgjegjësisë, së këndejmi as mundësia për ndonjë farë sistemi të organizuar juridik-politik. Kështu, edhe morali është i vendosur në bindjen e permanencës dhe unitaritetit të identitetit të individit të cilit i nënshtrohet.

Së këndejmi shtrohet pyetja se çfarë është ajo që mundëson vazhdimësinë dhe çfarë është ajo që e konstituon bazën e kësaj permanente? Shkurtimisht, çfarë është ajo që prej nesh bën subjektin?

Përgjigjja tradicionale gjithsesi është vetëdija për vetveten. Për shkak se kam vetëdije, mund ta pasqyrojë vetveten edhe pse duket se ndryshoj në kohë, përkatësisht

времето, односно имам впечаток дека секогаш сум јас оној кој се менува. Прво, се соочуваме со проблемот на свеста. Дали затоа што сме свесни за самите себе и сопствените акти конституираме субјект?

Оваа дефиниција која за појдовна точка ја зема свеста нè соочува со проблемот на односот кој телото го има со субјектот и свеста. Дали е возможно постоењето на некаков бестелесен субјект?

Тоа е метафизичко прашање на кое низ историјата на поимот субјект му се придава голема важност. Конечно треба да се стави на испит односот кој субјектот го има во една временска рамка, односно што е она што обезбедува континуитет и постојаност на субјектот низ времето? Одговорот кој веќе се наметнува сам по себе е помнењето.[3] Сепак, помнењето подлежи на грешки, на заборав, што нè наведува на заклучокот дека субјектот делумно е непостојан.

Арно Томе упатува на непостојаноста на дефиницијата субјект во рамките на философијата. Ако субјектот е фикција, тогаш сме поставени пред проблемот: што би се случило со правно-политичкото уредување ако прогласиме смрт на субјектот? Што ќе се случи со политичкиот и моралниот субјект ако ја прогласиме неговата смрт? Дали е можна политичка и правна пракса без субјекти? Сите овие прашања се од голема важност.

Како што веќе напоменав, низ историјата на философијата првенствено е забележителна дефиницијата на поимот субјект без да се употреби директно зборот *субјект* (туку зборот *себност*), од страна на англискиот философ Џон Лок. Томе ја подвлекува првата дистинкција на Лок во обид да ја дефинира

kam përshtypje se gjithmonë jam unë ai i cili ndryshohet. E para, ballafaqohemi me problemin e vetëdijes. A për shkak se jemi të vetëdijshëm për vetveten dhe aktet vetanake e konstituojmë subjektin?

Ky definicion i cili si pikënisje e merr vetëdijen na ballafaqon me problemet e raportit i cili trupin e ka në subjekt dhe në vetëdijen. A është i mundshëm ekzistimi i ndonjëfarë subjekti të pashtatshëm?

Kjo është një çështje metafizike përmes së cilës historia e filozofisë kuptimi subjekt i jep rëndësi të madhe. Në fund duhet të provohet raporti të cilin subjekti e ka në një kornizë kohore, përkatësisht çfarë është ajo që e siguron vazhdimësi dhe permanencë të subjektit nëpër kohë? Përgjigjja e cila imponohet vetvetiu është kujtesa[3]. Megjithatë, kujtesa iu nënshtrohet gabimeve, harresës, që na shpie te konkluzioni se subjekti pjesërisht është i paqëndrueshëm.

Arno Tome na bën me dije paqëndrueshmërinë e definicionit subjekt në suazat e filozofisë. Nëse subjekti është fiksion, atëherë ne qëndrojnë para problemeve: çfarë do të ndodhte me rregullimin juridik-politik nëse shpallim vdekjen e subjektit? Çfarë do të ndodh me subjektin politik e moral nëse e shpallim vdekjen e tij? A është e mundshme praktika politike e juridike pa subjekte? Të gjitha këto çështje kanë rëndësi të madhe.

Siç përmenda, në historinë e filozofisë në radhë të parë dallohet definicioni i kuptimit subjekt pa u përdorur drejtpërsëdrejti fjala *subjekt* (por fjalë *vetësi*) nga ana e filozofit anglez Xhon Lok. Tomeu e thekson distinksionin e parë të Lokut duke u përpjekur ta definojë vetësinë e individëve duke u nisur nga fakti se çdo individ veç e

себноста на поединците тргнувајќи од фактот што секој поединец поседува тело. Значи, она што го дефинира идентитетот на поединецот не е поседувањето душа, туку тело. Идентитетот не може да се одвои од телото. Сепак, ова не е доволно за да се дефинира човечкиот идентитет. Така, Лок го постулира субјектот како суштество кое што е способно да размислува и кое самото себе се перцепира како такво и покрај промените кои се јавуваат во просторот и времето. Односно, она што го конституира унитарниот карактер на поединците е свеста, т.е. внатрешното чувство врз чија основа секој поединечно се доживува како себност или јас. Свеста е поважна од телото во овој случај. Значи, ако свеста е тоа што го дефинира субјектот, тоа е заради сеќавањето кое субјектот го има за определен број настани кои врзани меѓусебно му овозможуваат на субјектот да поседува помнење за истите и за самиот себе како дел од нив. Етимологијата на зборот свест упатува на латинскиот збор *conscientia*, кој значи умешност да се сподели определено знаење. Односно определено знаење (*scientia*) и она што ни е заедничко (*cum*). Томе е изненаден од оваа етимолошка анализа на поимот свест, бидејќи свеста секогаш упатува на нешто интимно, индивидуално, лично, нешто што не може да се сподели, таа е синоним за интериоритет, внатрешност. Свеста во Локовиот контекст не означува ништо повеќе од мислење во една воопштена форма на поимот мислење. Односно, свеста којашто е неодвоива од мислењето е она што е идентично на самото себе и оттаму претставува основен принцип на унитарниот карактер на субјектот. Конечно, Лок го дефинира субјектот како суштество коешто мисли, кое поседува интелегенција, разум и коешто е способно да размислува, кое себеси се доживува како себност, како едно и исто нешто на различни места во различно време. Понатаму, втората дистинкција која од темел го менува полето на размислување на философијата е онаа

veç ka trup. Domethënë, ajo që e definon identitetin e individit nuk është fakti që ka shpirt, por trup. Identiteti nuk mund të ndahet nga trupi. Megjithatë, kjo nuk mjafton që të definohet identiteti njerëzor. Kështu, Loku e postulon subjektin si qenie e cila është e aftë të mendoj dhe e cila e percepton vetveten si të tillë edhe krahas ndryshimeve që ndodhin në hapësirë dhe në kohë, përkatësisht, ajo që e konstituon karakterin unitar të individëve është vetëdija, pra ndjenja e brendshme mbi themelin e së cilës çdo njëri veç e veç e përjeton si vetësi ose unë. Vetëdija është më e rëndësishme se trupi në këtë rast. Domethënë, nëse vetëdija është ajo që e definon subjektin kjo është për shkak të kujtesës të cilën subjekti e ka për një numër të caktuar ngjarjesh të cilat të lidhura ndërmjet vetes i mundësojnë subjektit të ketë kujdes për to dhe për vetveten si pjesë e tyre. Etimologjia e fjalës vetëdija na shpie te fjala latine *conscientia*, që do të thotë aftësi për ta ndarë një njohuri të caktuar, përkatësisht një dituri (*scientia*) të caktuar dhe atë qe e kemi të përbashkët (*cum*). Tomea është i befasuar nga analiza etimologjike e kuptimit vetëdije, për shkak se vetëdija gjithmonë na shpie drejt diçkaje intime, individuale, personale, diçka që nuk mund të ndahet me të tjerët, ajo është sinonim i inferioritetit, brendësisë. Vetëdija në kontestin e Lokut nuk thekson diçka më shumë nga mendimi në një formë përgjithësuese të kuptimit mendim. Me fjalë të tjera, vetëdija e cila është e pandashme nga mendimi është ajo që është identike me vetveten dhe së këndejmi paraqet parimin themelor të karakterit unitar të subjektit. Në fund, Loku e definon subjektin si krijesë e cila mendon, e cila ka inteligjencë, arsye dhe i cili është i aftë të gjykojë, i cili vetveten e përjeton si vetësi, si një dhe një gjë të njëjtë në vendet e ndryshme dhe në kohë të ndryshme. Më tutje, distinksioni tjetër i cili në themel e ndryshon fushën e mendimit të filozofisë është ai i Rene Dekartit, gjegjësisht koncepti i subjektit si substancë. Dekarti e shfrytëzon dyshimin si një metodë të eliminimit të çdo gjëje e cila mund të shkaktojë madje edhe dyshimin më

на Рене Декарт, односно концептот на субјект како супстанција. Декарт го користи сомнежот како метод на елиминирање на сè она што може да предизвика дури и најмал сомнеж, тргнувајќи од сетилата, па сè до размислувањето. Но сè додека се доживуваме како некој кој размислува и кој се сомнева во сопствените доживувања и размисли, дотогаш останува едно нешто во коешто не може да се има сомнеж, односно постои едно јас коешто се сомнева. За разлика од Лок, Декарт се ослободува од телото, за него тоа е илузија, тој се сомнева во сè она што доаѓа директно од сетилата.

Единствено нешто во коешто не можеме да се сомневаме е нашата способност да мислиме. Овие две гледишта на Лок и на Декарт се во центарот на традиционалниот третман на субјектот во философијата. Авторот Томе, секако, не запира овде и дава опширен преглед на дефиницијата субјект сè до ден денешен, давајќи еднаков третман и на критичарите на поимот субјект и невозможноста на негово постоење надвор од рамките на јазикот и неговата употреба. Историски, Томе тргнува од Хјумовиот скептицизам, одејќи сè до Фројд, Лакан, Фуко и др.

Хјум се сомнева во идејата дека во нашите сетилни, емотивни или мисловни доживувања постои извесно јас кое е поинакво од збирот на сите овие сензации кои нè обземаат и кои ги доживуваме поединечно. Овде можеме да констатираме зачеток на современата критика на поимот субјект. Почнувајќи со Ниче, автономијата на субјектот е доведена во прашање. Психоанализата секако одигрува значајна улога во разоткривањето на субјектот и неговиот неунитарен карактер. Сепак, за Арно Томе субјектот е присутен и покрај големиот удар што постмодерните теоретичари го нанесуваат во обидот да го уништат конституирачкиот субјект. Од едноставна причина

të vogël, duke u nisur nga shqisat, e deri te mendimi. Por, deri sa përjetohemi si dikush, i cili mendon dhe i cili dyshon në përjetimet dhe mendimet e veta, deri atëherë, mbetet diçka në të cilën nuk mund të ketë dyshim, përkatësisht ekziston një unë i cili dyshon. Për dallim nga Loku, Dekarti çlirohet nga trupi për të ai është iluzion, ai dyshon në çdo gjë që vjen drejtpërsëdrejti nga shqisat.

E vetmja gjë për të cilën nuk mund të dyshojmë është aftësia e jonë që të mendojmë. Këto dy pikëpamje të Lokut dhe të Dekartit janë në qendër të trajtimit tradicional të subjektit në filozofi. Autori Tome, gjithsesi nuk ndalet këtu dhe jep një pasqyrë të gjerë të definicionit subjekt deri në ditët e sotme, duke dhënë një tretman të njëjtë edhe të kritikëve të kuptimit subjekt dhe pamundësinë e ekzistimit të tij jashtë suazave të gjuhës dhe të përdorimit të saj. Historikisht, Tomeu niset nga skepticizmi i Hjumit, duke shkuar deri te Frojdi, Lakani, Fukoja e të tjerë.

Hjumi dyshon në idenë se në përjetimet tona shqisore, emotive ose mendore ekziston ndonjë farë uni i cili është i ndryshëm nga grumbulli i të gjitha këtyre sensacioneve që na pushtojnë dhe të cilat i përjetojmë veç e veç. Këtu mund të konstatojmë fillimin e kritikës bashkëkohore të kuptimit subjekt. Duke filluar nga Niçeja, autonomia e subjektit është vënë në pyetje. Psikoanaliza gjithsesi luan një rol të rëndësishëm në zbulimin e subjektit dhe të karakterit të tij jo unitar. Megjithatë, për Arno Tomenë subjekti është i pranishëm edhe krahas goditjes së madhe që teoricienët postmodernë e japin në përpjekje që ta zhdukin subjektin konstatues. Nga shkaku i thjeshtë që në domenin e kuptimit politik dhe moral subjekti lejon

што во доменот на политиката и моралот поимот субјект дозволува сносење одговорност пред институциите на правдата и законите. Едноставно е многу тешко во современи услови на живеење да се елиминира во целост субјектот кој воедно е и централен поим на севкупниот правно-политички систем.

Пред воопшто да стане централен поим во метафизиката, категоријата субјект, како еден од најкомлексните поими на философијата и на науката воопшто, претставува искуство кое секое човечко суштество го сочинува од својот живот, своите чувства и мисли. На овој начин Томе се обидува да го објасни комлексниот карактер на поимот субјект без да заземе страна во дуелот помеѓу оние кои го конституираат субјективитетот преку различни дискурзивни практики и оние кои дејствуваат субверзивно во истата насока. На крајот од делото, Томе нуди еден глосар на дефиниции на поимот субјект, дадени во различни историски контексти и епохи од различни мислители. Оваа книга претставува одличен прирачник на еден непристрасен историски преглед на поимот субјект, кој навлегува поединечно во секој проблем произлезен од една историска дебата за поимот субјект, дебата на која сѐ уште не и се гледа крајот.

bartjen e përgjegjësisë para institucioneve të drejtësisë dhe ligjeve. Thjeshtë, është shumë vështirë që në kushte bashkëkohore të jetesës të eliminohet tërësisht subjekti i cili njëherësh është edhe kuptim qendror i sistemit të tërësishëm juridik e politik.

Para se të bëhet kuptim i përgjithshëm e qendror në metafizikë, kategoria subjekt, si një nga kuptimet më komplekse të filozofisë dhe të shkencës në përgjithësi, paraqet përvojë e cila çdo qenie njerëzore e përbën nga jeta e tij, ndjenjat dhe mendimet e tij. Në këtë mënyrë Tomeu orvatet ta shpjegojë karakterin kompleks të kuptimit subjekt pa marrë anë në duelin midis atyre të cilët e konstituojnë subjektivitetin përmes praktikave të ndryshme diskurzive dhe atyre që veprojnë në mënyrë subversive në kahen e njëjtë. Në fund të veprës, Tomeu ofron një glosar të definicioneve të kuptimit subjekt, të dhënë në kontekste e epoka të ndryshme historike nga mendimtarë të ndryshëm. Ky libër paraqet një doracak të shkëlqyeshëm dhe një pasqyrë të paanshme historike për kuptimin subjekt, i cili depërton veç e veç në çdo problem të dalë nga një debat historik për kuptimin subjekt, debat i cili nuk shihet në fund.

Përkthim: Xhabir Ahmeti

Белешки:

1. Во оригинал: *An Essay Concerning Human Understanding*, дело кое датира од далечната 1690 година, кога за првпат излегува од печат.
2. Од француски, *la différence*.
3. Од францускиот збор *la mémoire*, односно помнење, меморија.

Notes:

1. Në origjinal: *An Essay Concerning Human Understanding*, vepër e cila mban datën e vitit të largët 1690, kur për herë të parë del nga shtypi.
2. Nga frengjitshtja, *la diffërence*.
3. Nga fjala franceze *la mèmoire*, që do të thotë kujtesë, mba mendje, memorie.